

B JAARBOEK
BILDERDIJK
2020

Hilversum
Verloren
2020

Redactie:

Rick Honings & Gert-Jan Johannes

Redactieadres:

Rick Honings

Universiteit Leiden

Leiden University Centre for the Arts in Society (LUCAS)

Arsenaalstraat 1,

2311 CT Leiden

Contact:

r.a.m.honings@hum.leidenuniv.nl

Abonnementenadministratie:

Uitgeverij Verloren, Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

Jaarabonnement:

Voor slechts € 20,00 per jaar wordt u lid van de Werkgroep Vereniging 'Het Bilderdijk-Museum' en ontvangt u informatie over lezingenmiddagen en incidentele uitgaven. Bovendien ontvangt u ons rijk geïllustreerde *Jaarboek Bilderdijk* met artikelen over allerlei figuren en gebeurtenissen uit de decennia rond 1800.

Losse nummers van het *Jaarboek Bilderdijk* kunnen worden besteld via Uitgeverij Verloren.

Op het omslag:

Olieverfportret van Willem Bilderdijk, 1815, door Mattheus Ignatius van Bree. Collectie Vereniging 'Het Bilderdijk-Museum', Leiden.

ISBN 9789087048860

© 2020 De redactie en de auteurs

Uitgeverij Verloren

Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

www.verloren.nl

Omslagontwerp & typografie: Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoud

Redactioneel	7
<i>Bilderdijk terug in Leiden</i> Peter van Zonneveld	9
<i>Een onbekende vriendschap. Over Willem Bilderdijk en Franciscus Schluyster</i> Rick Honings	13
<i>'Weg met dat stinkend stof!' Bilderdijks hekeling van het roken</i> Peter Altena	41
<i>Bilderdijks 'geestige' brief over een preek tegen Da Costa's Bezwaren tegen den geest der eeuw</i> Marinus van Hattum & Gert-Jan Johannes	61
<i>Gevoeld maar niet begrepen. Bilderdijk, Blake en Burke over het sublieme</i> Christophe Madelein	75
<i>'Ik kan U zeggen, dierbare, dat ik overkropt was van droefheid'. Een brief over Bilderdijks begrafenis</i> Rick Honings	91
<i>'Neemt den hoed af, mijne kinderen'. C.H. Clemens (1808-1841) over Willem Bilderdijk</i> Peter Altena	101
<i>'Son nom échapperait à jamais à l'oubli'. Bilderdijk in de Nouvelle Bibliothèque Populaire (1890)</i> Marinus van Hattum	109

<i>De klater bij Bilderdijk</i> Marinus van Hattum	113
Boekbesprekingen	
‘Een sublieme nalatenschap’ (over Rick Honings & Gert-Jan Johannes (red.), <i>Een sublieme nalatenschap. De erfenis van Willem Bilderdijk, 2020</i>) Berry Dongelmans	117
‘Een andere Bilderdijk? Willem Bilderdijk als familieman’ (over Rick Honings & Marinus van Hattum (ed.), <i>Mijn tranen stromen nog. Willem Bilderdijk & Katharina Wilhelmina Schweickhardt over de dood van hun kinderen, 2019</i> , en Marinus van Hattum (ed.), <i>Hoor, mijn zoon! Willem Bilderdijk’s vermaningen aan zijn zoon Lodewijk Willem, 2020</i>) Lieke van Deinsen	121
Personalia	127

Redactioneel

In 2019 gaf de Vereniging ‘Het Bilderdijk-Museum’ haar collectie in permanent bruikleen aan de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden. De Vereniging werd nu een ‘Werkgroep’ van deze Maatschappij, vergelijkbaar met de Werkgroep Achttiende Eeuw, De Moderne Tijd of de Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde. Grote veranderingen voor een kleine vereniging en dus een goed moment om ook de opzet van het verenigingsorgaan (niet geheel toevallig *Het Bilderdijk-Museum* geheten) wat nader te beschouwen.

Veel tijdschriften zijn de afgelopen jaren overgegaan op een digitale uitgave. Daarvoor leek het ons (nog?) te vroeg. Wel werd het naar ons idee tijd om tegevoel te komen aan de vaak gehoorde klacht van lezers en bibliothecarissen dat het tijdschrift een wat erg buitenissig formaat had. Ook was de inhoud in de loop der jaren misschien wat al te zeer georiënteerd geraakt op Bilderdijkianen die aan een half woord genoeg hadden. En wie zou op termijn ooit de tomeloze energie kunnen opbrengen die hoofdredacteur Marinus van Hattum en vormgever Hans Seijlhouwer jaar in jaar uit belangeloos in het tijdschrift staken?

Resultaat van de beraadslagingen naar aanleiding van dergelijke vragen is deze eerste aflevering van het *Jaarboek Bilderdijk*. De titel en de vormgeving doen sterk denken aan die van onze zuster-Werkgroepen van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. Geen toeval, want het jaarboek wordt eveneens uitgegeven door Uitgeverij Verloren te Hilversum. Dit trouwens net als het *Jaarboek Multatuli*, gewijd aan die andere grote dwarsligger uit onze literatuur. Zo leven Multatuli en zijn *bête noir* Bilderdijk nu onder één dak.

In dit jaarboek zullen we regelmatig lezingen, gehouden op de jaarvergadering van de Vereniging, presenteren. Maar ook andere artikelen zijn van harte welkom, waarbij we de figuur van Bilderdijk eerder zien als vertrekpunt dan als alfa en omega. Meer nog dan de laatste jaren al het geval was, willen we proberen de Bilderdijkstudie te verbreden en te verruimen tot bestudering van literatuur en cultuur in de decennia rond 1800. Natuurlijk willen we nieuwe publicaties op dit terrein signaleren of recenseren. En ook in dit *Jaarboek* zullen nieuwtjes en wetenswaardigheden inzake haarlokken, onbekend gebleven manuscripten of afbeeldingen van Bilderdijk niet ontbreken.

Over de instemming van Bilderdijk zelf met dit alles maken we ons geen illusies. Zijn motto was immers: 'Neen, Waarheid haalt men niet uit boeken en doktoren!' We hopen echter op de instemming van onze lezers, en op de medewerking van een ieder die kan en wil optreden als auteur van bijdragen.

Deze eerste aflevering van het *Jaarboek Bilderdijk* opent met een bijdrage van Peter van Zonneveld, die terugblijkt op het afgelopen jaar. Rick Honings belicht tot dusver onbekende brieven die nieuw licht werpen op de vriendschap tussen Bilderdijk en Franciscus Schluyster. Peter Altena gaat in op Bilderdijks afkeer van het roken van tabak, tegen de achtergrond van 'tabaksloven' in de achttiende en negentiende eeuw. Marinus van Hattum en Gert-Jan Johannes vestigen de aandacht op een tot dusver onuitgegeven 'geestige' brief van Bilderdijk, naar aanleiding van Da Costa's *Bezwaren tegen den geest der eeuw* (1823). Christophe Madelein schrijft onder de titel 'Gevoeld maar niet begrepen' over Bilderdijk, Blake en Burke in relatie tot het sublieme. Onder de titel 'Ik kan U zeggen, dierbare, dat ik overkropt was van droefheid' bespreekt Rick Honings een tot dusver onbekende brief over Bilderdijks begrafenis. Peter Altena gaat in op een onbekend Bilderdijk-gedicht van de Nijmeegse auteur C.H. Clemens. Marinus van Hattum richt de blik op de Franse vertaling van enkele van Bilderdijks gedichten in de *Nouvelle Bibliothèque Populaire* (1890) en op het fenomeen van de 'klater'. Het *Jaarboek Bilderdijk* wordt besloten met een tweetal boekbesprekingen.

We wensen u veel leesplezier.

Bilderdijk terug in Leiden

Peter van Zonneveld

Het jaar 2020 is een bijzonder jaar voor iedereen die Bilderdijk een warm hart toedraagt. De collectie Bilderdijkiana van de Leidse universiteitsbibliotheek werd uitgebreid met het bezit van de Vereniging 'Het Bilderdijk-Museum'. Zoals bekend is het gelijknamige museum jarenlang gehuisvest geweest bij de Vrije Universiteit in Amsterdam. Omstreeks 1970 in de kelder, en nadien in een aparte ruimte op de afdeling Bijzondere Collecties. Omdat het museum aldaar niet langer gevestigd kon blijven, is in goed overleg met de Vrije Universiteit besloten de verzameling in Leiden onder te brengen bij de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. De Vereniging heeft de collectie, bestaande uit boeken, brieven, kunstwerken en objecten, in permanent bruikleen gegeven. Daarom is zij als werkgroep toegetreden tot de Maatschappij. De verzameling van de Maatschappij maakt op haar beurt weer deel uit van de collecties der Universitaire Bibliotheken Leiden.

De schilderijenverzameling kon evenwel niet in de bibliotheek worden ondergebracht. Gelukkig is ook daar nu een oplossing voor gevonden. Een stijkkamer van het Leidse Academiegebouw, de 'Groene kamer', is nu de 'Bilderdijkkamer' geworden. Hier hangen de meeste van onze schilderijen, terwijl in een fraaie vitrinekast een aantal objecten, zoals Bilderdijks dodenmasker en persoonlijke voorwerpen, is ondergebracht, zodat er toch weer een soort 'Bilderdijk-Museum' is ontstaan, zij het op iets kleinere schaal.

Het lag in de bedoeling om op 24 april te Leiden een Algemene Ledenvergadering te houden. Daarna zou de presentatie volgen van de bundel *Een sublieme nalatenschap. De erfenis van Willem Bilderdijk* onder redactie van Rick Honings en Gert-Jan Johannes, met daarbij een aantal lezingen over de nu ontstane collectie. Bovendien zou een nieuwe teksteditie van Marinus van Hattum gepresenteerd worden: *Hoor mijn zoon! Willem Bilderdijk's vermaningen aan zijn zoon Lodewijk Willem*. Op het programma stond verder nog een eerbetoon aan Bilderdijk voor het huis Rapenburg 37 en de officiële opening van de Bilderdijk-kamer door Carel Stolker, de rector magnificus van de Leidse universiteit.

De Bilderdijkkamer is niet het enige vertrek dat de gedachtenis aan de 'grote ongenietbare' levend houdt. In de overdekte beeldentuin van het academiegebouw

Beeldje van Bilderdijk in het Leidse Academiegebouw, afgietsel van een door de Haarlemse kunstenaar Jan van Borssum Buisman gemaakt ontwerp, onthuld in 2016. Foto: Peter van Zonneveld.

werd op 7 september 2016 een klein beeldje van Bilderdijk onthuld, in 1990 vervaardigd door Jan van Borssum Buisman. Een neef van de intussen overleden beeldhouwer, Floris de Graaf, had mij verteld dat hij nog een mal bezat van het kleine kunstwerk, nog altijd te bewonderen in het Haarlemse restaurant Brinkmann. Nadat we advies hadden ingewonnen bij kunsthistoricus Louk Tilanus, zijn Rick Honings en Kurt de Belder, de directeur van de Leidse universiteitsbibliotheek, erin geslaagd een passende bestemming voor een nieuw te gieten exemplaar te vinden. In 2016 bestond de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde 250 jaar. Bij die gelegenheid heeft zij het beeldje geschonken aan de Leidse universiteit, die het in dank aanvaardde. Op 24 april zou ook dat beeldje weer aandacht krijgen.

Door de Coronacrisis gingen al deze activiteiten helaas niet door. Maar wel is Willem Bilderdijk nu in zekere zin teruggekeerd in de stad die hem dierbaar was. Tijdens zijn ongelukkige leven heeft hij zich in de Sleutelstad misschien nog het gelukkigst gevoeld. Hier vond hij als jongeling erkenning als dichter, hier heeft hij een aangename studententijd doorgebracht, waarin hij zowel bij medestudenten als hoogleraren waardering vond. Na zijn ballingschap trof hij hier weer een veilig onderkomen aan, totdat de buskruitramp daar een eind aan maakte. Tussen 1817 en 1827 was hij er privaatdocent, die een kleine schare toegewijde leerlingen om zich heen verzamelde. Hij vond het vreselijk dat hij aan het eind van zijn leven de stad moest verlaten. Hoogleraar heeft hij er nooit mogen worden, maar nu heeft de Leidse academie een van haar bekendste alumni toch de eer bewezen die hem toekomt. Dat stemt tot grote voldoening.

Bilderdijskamer in beeld

Helaas is het op dit moment als gevolg van de Covid 19-situatie nog niet mogelijk om de Bilderdijskamer in het Leidse Academiegebouw te bezichtigen. Wilt u alvast een indruk krijgen? Rick Honings, onlangs benoemd tot Scaliger-hoogleraar aan de Universiteit Leiden, maakte ter gelegenheid van de verhuizing naar Leiden een zestal filmpjes over Bilderdijs en de Bilderdijscollectie, die in de nieuwe Bilderdijskamer zijn opgenomen. Ze zijn via YouTube te raadplegen:

Filmpje 1: Bilderdijskamer in het Academiegebouw
<https://www.youtube.com/watch?v=A7joo2nIPuc>

Filmpje 2: De portretten van Willem Bilderdijk
<https://www.youtube.com/watch?v=CvjmFbnl7nw>

Filmpje 3: De brieven van Willem Bilderdijk
<https://www.youtube.com/watch?v=dZBrRIP2NTs>

Filmpje 4: Willem Bilderdijk en opiumgebruik
<https://www.youtube.com/watch?v=Xrd8aWd2Uss>

Filmpje 5: Willem Bilderdijk en de Romantiek
<https://www.youtube.com/watch?v=c48N9uuJECw>

Filmpje 6: Het stripverhaal van Willem Bilderdijk
<https://www.youtube.com/watch?v=bmNsAVjWslg>

Een onbekende vriendschap

Over Willem Bilderdijk en Franciscus Schluyster

Rick Honings

Twee jaar geleden bracht ik in *Het Bilderdijk-Museum* verslag uit van de vondst van dertien onbekende brieven van Bilderdijk aan zijn leerling Johan Willem Huysen van Kattendijke.¹ Die had ik in handen gekregen via Katrientje Huyssen van Kattendijke. Dankzij haar bemiddelende rol kunnen er nu wederom onbekende brieven van Bilderdijk worden gepresenteerd.

Op 15 september 2019 ontving ik een e-mail van Titia Voûte, secretaris van de Vereniging Voûte. Ze schreef me dat ze mijn adres had gekregen van Katrientje Huyssen van Kattendijke via bemiddeling van Vincent Klooster, die archivaris is van de familie Huyssen van Kattendijke en van de Vereniging Voûte. Tijdens de inventarisatie van het archief van de familie Voûte werden er dertien brieven van Bilderdijk aan de kunstenaar Franciscus Schluyster gevonden uit de jaren 1818-1830 plus een brief van Lodewijk Willem Bilderdijk; slechts vier ervan zijn opgenomen in de vijfdelige brievenuitgave van Willem Messchert (1836-1837).²

In haar e-mail vroeg Titia Voûte me of ik wellicht belangstelling had om deze stukken nader te onderzoeken. Net als toen ik in 2018 een mail kreeg over de Kattendijke-brieven, reageerde ik opgetogen. Op maandag 21 oktober sprak ik met Titia Voûte en Vincent Klooster af in Leiden. Daar overhandigden ze mij een pakket dat ik op mijn gemak mocht bekijken. Ik kreeg ook een kopie van de door Klooster opgestelde *Voorlopige deelinventaris van het archief van de familie Voûte en aanverwante geslachten 1452-20^e eeuw* (2019). Terwijl zij in de buurt koffie gingen drinken, kon ik scans maken van de archivalia. Mijn dag kon niet meer stuk. Behalve de brieven zaten er ook losse aantekeningen en handschriften van gedichten in het pakket. Die worden hier buiten beschouwing gelaten, al hebben sommige wel op Bilderdijk betrekking.³ Originale handschriften van Bilderdijk zitten er niet tussen.

Een direct verband tussen Franciscus Schluyster en de familie Voûte is er niet. In 1818 verbleef Schluyster, blijkens Bilderdijks adressering, te Utrecht 'ten huize van den WelEdgeb. Heere Holtzman'. Deze Adriaan Holtzman (1764-1819), grootvader van Adriaan Holtzman (1829-1905), overleed op 8 november 1819 te Utrecht. De familie Holtzman is verwant aan de familie Voûte door het huwelijk in 1907 van Marie Paul Voûte (1882-1955) en Carolina Louise Taletta Adrienne

Holtzman (1886-1966), een dochter van Adriaan Holtzman junior. De brieven zijn in het bezit van Titia Voûte gekomen via de kleinzoon van Marie Paul Voûte, die haar een doos met spullen van zijn grootvader gaf. De Bilderdijk-brieven zaten, samen met allerlei andere documenten, in een metalen doos met daarop de naam Holtzman. Inmiddels worden ze in zuurvrije omslagen bewaard in het familiearchief. Het is nog niet duidelijk wat ermee zal gebeuren; er wordt gezocht naar een instelling om het archief onder te brengen.

Overzicht van de brieven

De brieven van Bilderdijk aan Franciscus Schluyster zijn genummerd en liggen in een los omslag. Ze worden vergezeld van een briefje met de tekst: 'Brieven van den Dichter Mr. Willem Bilderdijk'. De collectie opent met de brief van de toen tien jaar oude Lodewijk Willem Bilderdijk, vanuit Leiden, 16 maart 1823. Direct daarna komt een brief van 16 april 1830 in het handschrift van Lodewijk, die alleen door Bilderdijk is ondertekend. Vervolgens volgen twaalf brieven van Bilderdijk zelf. Negen brieven zijn in Leiden tot stand gekomen, vier in Haarlem. Van alle brieven is ook de door Bilderdijk geschreven adressering (soms met lakzegel) bewaard. Schluysters brieven zijn vermoedelijk niet overgeleverd.

Dit is het overzicht van de brieven in chronologische volgorde:

1. Brief van W. Bilderdijk aan Fr. Schluyster, Leiden, 17 januari 1818⁴
2. Brief van W. Bilderdijk aan Fr. Schluyster, Leiden, 2 juli 1820
3. Brief van W. Bilderdijk aan Fr. Schluyster, Leiden, 30 december 1820
4. Brief van W. Bilderdijk aan Fr. Schluyster, Leiden, 31 oktober 1821
5. Brief van W. Bilderdijk aan Fr. Schluyster, Leiden, 19 januari 1823
6. Brief van W. Bilderdijk aan Fr. Schluyster, Leiden, 16 maart 1823
7. Brief van L.W. Bilderdijk aan Fr. Schluyster, Leiden, 16 maart 1823
8. Brief van W. Bilderdijk aan Fr. Schluyster, Leiden, 1 januari 1824
9. Brief van W. Bilderdijk aan Fr. Schluyster, Leiden, 2 januari 1825
10. Brief van W. Bilderdijk aan Fr. Schluyster, Leiden, 14 maart 1826
11. Brief van W. Bilderdijk aan Fr. Schluyster, Haarlem, 1 januari 1828⁵
12. Brief van W. Bilderdijk aan Fr. Schluyster, Haarlem, 2 januari 1829⁶
13. Brief van W. Bilderdijk aan Fr. Schluyster, Haarlem, 25 januari 1829⁷
14. Brief van W. Bilderdijk aan Fr. Schluyster, door L.W. Bilderdijk, Haarlem, 16 april 1830.

Zoals gezegd liggen de brieven in het omslag waarin ze in het familiearchief worden bewaard niet op chronologische volgorde. De volgorde is daar als volgt: 7, 14, 13, 12, 11, 10, 9, 8, 5, 6, 4, 3, 2, 1. Opvallend is dat de naam van de ontvanger door